

Bokrecensioner

”Samtala både länge och väl. Deliberativ demokrati i tre föräldrakooperativ och dess effekter på deltagarna”

Recenseras av Jacob Aars

Författare till boken är Annika Theodorsson

Innledning

Annika Theodorssons avhandling er en studie av deliberasjon i de styrende organene ved tre foreldrekooperative daghjem. Theodorsson har satt seg fore å kunne si noe om effekter av deliberasjon på enkeltindividers selvbilde og kunnskapsnivå. For å undersøke dette har hun valgt ut tre foreldrekooperativ der hun har observert samtaler i foreldrekooperativenes styrende organer, stormøte og styrelse. I tillegg har hun intervjuet et antall foreldre om deres opplevelse av deltakelsen i de nevnte organene samt deres deltakelse i samtaler på mer uformelle arenaer. Et siste formål med intervjuene har vært å få informasjon om effektene på de enkelte deltakerne av å ha vært med på diskusjoner i foreldrekooperativ.

Avhandlingen har et enhetlig og helstøpt preg. Den er planmessig oppbygget og preget av analytisk klarhet. Det er en begrepsmessig ambisiøs avhandling, der mye arbeid legges ned i å integrere det teoretiske utgangspunktet og det empiriske arbeidet. Begreper diskuteres og operasjonaliseres for anvendelse i den empiriske analysen. Det empiriske arbeidet som er nedlagt i forbindelse med avhandlingen er svært omfattende. Spesielt er det gjort en imponerende innsats i forbindelse med observasjon av ulike samtalearenaer.

Theodorsson utforsker på mikronivå en antakelse som har stått sterkt innenfor den republikanske tradisjonen innenfor politisk teori: Det at medborgerne utvik-

ler seg gjennom politisk deltakelse. Problemet som reises gir assosiasjoner til Aristoteles og, fra vår egen tid, Hannah Arendt. Hos Arendt betraktes den politiske aktiviteten som en slags fullbyrdelse av et helt menneskeliv. Det er et poeng hos Theodorsson at menneskers selvbilde formes gjennom kontakten med andre mennesker, gjennom deltakelse i politiske prosesser. Men hun er mer spesifikk enn den republikanske tradisjonen idet hun identifiserer en del vilkår for at de forventede effektene skal opptre hos den enkelte. Deltakelsen skal bygge på en samtale med bestemte kvaliteter.

Disse kravene til den demokratiske samtalen følger av en modell for en ideell deliberativ samtale som Theodorsson utvikler med utgangspunkt i Jürgen Habermas og Joshua Cohens modeller for en ideell deliberativ prosedyre. Theodorsson avleder en rekke ideelle betingelser for at god deliberasjon skal finne sted samtidig som hun identifiserer forhold som bidrar til å bryte ned formålstjenlig kommunikasjon mellom diskusjonsdeltakerne.

Avhandlingen tar en viktig vending idet den søker i den sosialpsykologiske litteraturen etter begreper som kan være til hjelp i analysen av deltakelsens effekter på den enkelte. Theodorsson innfører her et begrepssett som tilhører den såkalte "symbolske interaksjonismen". Hovedskillet som hun trekker går mellom effekter på a) selvbildet og b) kunnskapsnivået.

Blant de viktigste resultatene av undersøkelsen kan nevnes at det ser ut til å være en positiv sammenheng mellom aktiviteten på de uformelle og de formelle samtalearenaene i foreldrekooperativene. Theodorsson finner videre at forstyrrelser (*störningar*) av samtaleene har en klart negativ effekt på deltakernes selvbilde, men bildet viste seg å være mer nyansert enn på forhånd antatt. Ignorering og usynliggjøring hadde den klart mest negative virkningen, mens aktiv og adressert motstand slett ikke virket så negativt på den enkeltes selvbilde. Det at enkelte deltakere blir motsagt kan knapt nok betraktes som en pervertering av den ideelle samtalesituasjonen. Ulike meninger *skal* brytes mot hverandre. Theodorsson observerer at samtaleens lengde har betydning for deltakernes utbytte. Hun argumenterer således for betydningen av at uttømmende samtaler (hvis man kan tenke seg noe slikt) finner sted på de formelle samtale- og beslutningsarenaene. Men samtidig viser hun at delegering i en del tilfeller kan gi et positivt utbytte for den enkelte. Den som har fått delegert ansvar for en avgrenset oppgave opplever å gjøre nytte for seg, noe som igjen har en positiv innvirkning på selvbildet.

Den kritiske granskningen av Theodorsson er konsentrert om noen hovedpunkter:

1. Forholdet mellom idealmodell og analysemodell
2. Deliberasjon eller demokrati?
3. Institusjonell kontekst
4. Måling av effekter

Idealmodell som analysemodell

Utgangspunktet for den empiriske analysen er den idealtypen av deliberativ samtale som Theodorsson stiller opp. Hun presiserer at hennes bruk av idealmodellen er ulik fra Webers klassiske utlegning av metoden. Webers idealtyper hadde karakter av *utdestillerte særtrekk*, mens doktorandens idealmodell er ideell i normativ forstand: Den er noe å etterstrebe. Men til tross for at vi skal etterstrebe idealtilstanden er det vanskelig å nå den fullt ut. Den er en utopi. Samtidig settes det likhetstegn mellom analysemodell og idealtipe. Analysemodellen er en idealmodell, blir det slått fast. Med denne måten å angripe et empirisk materiale på kan i prinsippet ikke empiriske observasjoner endre de begrepene forskeren anvender til å analysere virkeligheten. Prosjektet er avgrenset til å måle samsvar mellom utopi og virkelighet. Det er vanskelig å se at empiriske observasjoner på denne måten skal kunne endre de begrepene som anvendes til å analysere virkeligheten. Når Theodorsson likevel i avslutningen gjør visse justeringer i analysemodellen som konsekvens av observasjoner, blir det uklart hvilken status analysemodellen har. Kan virkeligheten korrigere utopien?

Problemet med forholdet mellom analysemodell og idealmodell leder opp til et annet problem: Idealtypen kan ha innebygde motsetninger. Én slik motsetning synes å gå på forholdet mellom deliberasjonsidealet og deltakelsesidealet.

Deliberasjon eller demokrati?

Avhandlingen sier mer om deliberasjon enn om demokrati til tross for at undertittelen indikerer at det dreier seg om *deliberativt demokrati*. Oppmerksomheten rettes først og fremst mot vilkår for samtale og i mindre grad mot deltakelsesaspektet. Her forutsettes det at demokrati i første rekke dreier seg om bred folkelig deltakelse i utforming av politikken. Demokrati har imidlertid både et kvantitativt og et kvalitativt aspekt. På den ene siden er det viktig at mange deltar, men på den andre siden skal de som deltar ha mulighet til å formulere, tenke gjennom og diskutere sine holdninger med andre. Men det kan være en motsetning mellom disse to kravene til demokratiske styresett. Bred deltakelse kan gå på bekostning av den enkeltes mulighet til meningsdannelse. Den gode samtalen, på den andre siden, vil være vanskelig å gjennomføre dersom man inkluderer for mange deltakere. Denne motsetningen kommer til uttrykk på flere steder i Theodorssons avhandling, men den blir i liten grad kommentert. Det kan synes som om det deliberative demokratiet krever spesielle deltakere dersom det skal fungere godt. Er det så et demokrati vi står igjen med, eller er det et elitestyre; et demokrati som er så godt at det må beskyttes mot den jevne innbygger?

Et eksempel er tidsfaktoren. Spesielt ett av kooperativene er preget av lange møter. Dette blir i avhandlingen fortolket som godt samsvar mellom idealtipe og observert samtalsituasjon. Problemet er imidlertid at de lange møtene, som nok

gir god anledning til grundig diskusjon, virker ekskluderende på mange deltakere. De som ikke orker de lange møtene, unnlater simpelthen å komme. Spenningen mellom deliberasjon og deltakelse kommer tydelig frem i denne delen av materialet, men blir dessverre ikke tematisert i avhandlingen.

Et annet aspekt ved deltakelsen er deltakelsesmønsteret. En gjennomgang av dialogene som er presentert i avhandlingen viser at deltakelsen er svært skjev med hensyn til kjønn, men i motsetning til på de fleste andre politiske arenaer går ubalansen i dette tilfellet i de mannlige deltakernes disfavør. Foreldrekooperativene er dominert av kvinnene. Dette er interessant ut fra et deltakerperspektiv. Er det trekk ved kooperativene og deres styrende organer som bidrar til at menn blir fraværende? Men det er også interessant i forhold til avhandlingens ambisjon om å studere betydningen for de enkelte deltakerne av å delta i deliberative samtaler. Når deltakelsen er skjev, blir også tilgangen til de potensielt positive effektene skjev. Videre kan en spørre om hva det har å si for meningsdannelsen at kjønnsfordelingen er motsatt skjev i forhold til hva som er vanlig når en studerer politiske prosesser. Ulik bakgrunn hos deltakerne betyr at de tar med seg ulike erfaringer inn i samtalene. Dette vil i neste omgang påvirke både deres eget selvbilde og hvordan de fremstår overfor de øvrige deltakerne.

Det sistnevnte spørsmålet handler om å plassere de beslutningsarenaene som er studert i avhandlingen i forhold til omverdenen. Hvordan slår omgivelsene inn i interne prosesser i foreldrekooperativene? For å trenge dypere inn i de interne prosessene i kooperativene er det nødvendig å legge større vekt på hvordan eksterne forhold er tilstede under samtalene. Da blir det også viktig å spørre om hva som er spesielt for foreldrekooperativene, og, dernest, hva studien kan gi av innsikt om andre organisasjonsprosesser. Spørsmålene dreier seg om deliberasjonens kontekst, og dette er tema for neste avsnitt.

Institusjonell kontekst

Et poeng det gjøres lite ut av i avhandlingen er konteksten samtalene foregår innenfor. Institusjonell teori vil hevde at den typen institusjon som dialogene finner sted innenfor vil være av betydning for innholdet i dialogene og det deltakerne får ut av dialogene. Viktig innenfor et slikt perspektiv blir derfor å si noe om hva som karakteriserer denne institusjonen i forhold til andre typer institusjoner der det blir ført debatter med tanke på å fatte bindende vedtak. Dette handler også om rekkevidden av de konklusjonene som trekkes. Theodorssons utgangspunkt er forholdsvis generelt. Studien bør også ha ambisjoner om å si noe utover foreldrekooperativene. Det er også et metodisk poeng her. I og med at kooperativene er valgt ut med tanke på så liten institusjonell variasjon som mulig, blir det ekstra viktig å reise spørsmålet om hva som kjennetegner foreldrekooperativene som institusjoner.

Sammenlignet med for eksempel politiske partier, frivillige organisasjoner, bedriftsstyrer eller arbeidsplasser; hva kjennetegner foreldrekooperativene? De er små, forholdsvis homogene, lukkede og med relativt liten offentlig interesse rettet mot seg. I tillegg er de til dels preget av sterke normer. Foreldrekooperativene, slik de er beskrevet hos Theodorsson, fremstår som bærere av en bestemt type ideologi om demokratiske beslutningsprosesser og kollektivt foreldreansvar. Når det er valgt ut tre case som ligner på hverandre, er det en fare at en velger de casene de beste betingelser for deliberasjon, men som forteller mindre om verden for øvrig.

Å måle effekter

Avhandlingen er en intensiv studie av deliberasjon i tre foreldrekooperativ. Materialet er begrenset i den forstand at Theodorsson ikke har observert mange kooperativ eller intervjuet mange deltakere. Styrken ved et slikt opplegg er i stedet at det er gjort svært intensive studier av deliberative prosesser i de fire kooperativene. Likevel snakkes det mye om hypotesetesting og måling av effekter. Som tidligere påpekt kan det stilles spørsmål ved den generelle rekkevidden av de konklusjonene som trekkes i avhandlingen. Men selv når vi ser på observasjonen av effekter på de enkelte deltakerne, er det usikkert hvor robuste uttrykk for endringer Theodorssons metode kan gi. Tema for avhandlingen er *endring* hos den enkelte som følger av deltakelse i deliberative prosesser. Endringsstudier vil normalt kreve data samlet inn på ulike tidspunkt. I denne studien er konklusjoner om endring basert først og fremst på erindringsdata. Men i tillegg kan vi si at konklusjonene baserer seg på antesiperingsdata. Endringsdata innebærer at informantene selv opplyser om hvorvidt de har endret selvbilde og kunnskap over tid. Antesiperingsdata handler om at informantene oppgir om de kunne tenke seg å delta på andre arenaer på et senere tidspunkt. Informantene opplyser selv om de opplever at deltakelse har hatt effekter på deres selvbilde og kunnskaper. Etersom Theodorsson har fulgt kooperativene over tid, burde det ha vært mulig å utarbeide teknikker for å observere endring over tid. Alt i alt synes forskningsopplegget ikke godt nok utviklet i forhold til ambisjonen om å observere endringer over tid.

Avslutning

Annika Theodorssons avhandling er systematisk og helstøpt. Den er preget av grundig analyse og et stort og viktig empirisk arbeid. Det er pekt på en del uklarheter og spenninger i behandlingen materialet, men dette betyr også at det arbeidet Theodorsson har gjennomført reiser interessante spørsmål til videre forskning. Det er et stort og grundig arbeid som forhåpentligvis blir fulgt opp med videre bearbeiding på en del punkter.